

Сумченко І. В.

кандидат філософських наук, доцент,
кафедра культурології,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова

ПРОБЛЕМА СИМВОЛА В ІНТЕРПРЕТАТИВНІЙ АНТРОПОЛОГІЇ К. ГІРЦА

Антропологія Кліффорда Гірца є одним із ключових напрямків сучасної культурної антропології. Цей напрямок сформувався у 1980-х роках у США та отримав назву «інтерпретативна антропологія». Основним об'єктом вивчення для К. Гірца стала культура, а не суспільство чи індивідуум.

Головним наративом вчення К. Гірца виступає тлумачення культури як системи знань, уявлень та практик, які формують певну соціальну реальність. Важливо також підкреслити, що К. Гірц не вважає, що культура є закінченим продуктом, який можна вивчати як статичний об'єкт. Він стверджує, що культура постійно змінюється та розвивається у відповідь на різні соціальні, політичні та економічні чинники.

Інтерпретативна антропологія досліджує, які практики, символи та смисли використовуються у різних культурах, а також як вони змінюються відповідно до соціальних, економічних та історичних контекстів. Цей напрямок антропології відкидає ідею, що культуру можна пояснити за допомогою загальних законів або природних процесів. Замість цього, інтерпретативна антропологія підкреслює індивідуальний та контекстуальний характер культури, що робить неможливим створення універсальної теорії, що пояснює всі аспекти культури. Інтерпретаційна антропологія, розроблена К. Гірцем, підкреслює важливість інтерпретації значення в людській поведінці та культурних практиках. Він стверджує, що антропологія повинна відійти від позитивістського наукового підходу, який намагається розкрити універсальні закони людської поведінки, і натомість зосередитися на тлумаченні символічних значень, які люди надають своїм діям і культурним системам, які вони створюють.

К. Гірц підкреслює роль інтерпретації в антропології, стверджуючи, що антропологи повинні інтерпретувати символічні значення, які люди надають своїм діям і практикам. Він вважає, що тлумачення не є суб'єктивним процесом, а скоріше об'єктивним, яким можна керуватися набором принципів і методів тлумачення: «в інтерпретації сенс або схоплюється, або ні, видно суть справи або ні тощо» [1, с. 23].

В антропології символи та їхнє розуміння відіграють вирішальну роль. Символи - це об'єкти, жести або слова, значення яких виходять за межі буквального сенсу, вони використовуються для передачі абстрактних понять та ідей. Однак проблема символів, як визначає К. Гірц, полягає в тому, що вони дуже контекстуальні та можуть означати різні речі для різних людей у різних культурних контекстах.

Він стверджує, що символи не є постійними та універсальними, а скоріше вони сильно залежать від культурного контексту, в якому вони використовуються. Наприклад, прапор може символізувати свободу та патріотизм в одному культурному контексті, тоді як в іншому контексті він може розглядатися як символ гноблення та колонізації. Подібним чином рукоштовання може бути символом поваги та довіри в одній культурі, тоді як в іншій культурі воно може сприйматися як недоречне або образливе.

Проблема символу виникає тому, що антропологи часто використовують символи для розуміння та пояснення культурних практик і вірувань. Однак, коли символи вириваються з культурного контексту, їх можна легко неправильно зрозуміти або неправильно витлумачити. К. Гірц стверджує, що символи необхідно інтерпретувати в рамках їх культурного контексту, щоб повністю зрозуміти їх значення.

К. Гірц у своїй антропології спирається на концепцію «символічної тварини», сформульовану Е. Кассіером. Відповідно до цієї концепції людина відрізняється від інших тварин здатністю створювати та використовувати символи, що, у свою чергу, дозволяє їй організувати свій досвід та спілкуватися з іншими. Крім того, ідеї С. Лангер та К. Берка приводять К. Гірца до думки

про те, що символічність є основною характеристикою людської поведінки. Символи, створені людиною, не просто відображають світ, а й формують її, допомагаючи людям орієнтуватися в реальності, яка їх оточує, і будувати свої соціальні відносини. Таким чином, символічна природа людини стає центральним елементом антропологічної концепції американського дослідника.

У вченні К. Гірца символи мають дві різні функції. З одного боку, вони конституюють іманентну дію, а з іншого боку, створюють автономну сферу культури. Культура є складною системою значень, яка складається з ідеології, релігії, мистецтва та здорового глузду. Кожна з цих культурних систем має власні символи, які організують досвід по-різному. Вся сукупність значень культурних систем взаємопов'язана, і навіть суперечливі аргументи, що належать до двох протилежних аспектів однієї проблеми, підтримують одна одну. Це створює своєрідне герменевтичне коло, яке є необхідним як для розуміння, так і для вираження досвіду. Для антропології К. Гірца розуміння культури та її символів є головним завданням.

К. Гірц описує парадигму релігійної культурної системи, яка включає в себе звичаї та світогляд, інтегровані через ритуальний досвід. Релігійні символи допомагають людині розуміти світ і жити у ньому, відображаючи моральні та естетичні норми, які регулюють умови життя у світі. Однак, антрополог наголошує на тому, що життя людини складається не тільки з релігійних символів, але й з буденного світу звичайних об'єктів і практичних дій. Ця реальність є найочевиднішою і допомагає людині розуміти світ у першу чергу. Релігійні символи не є єдиним способом розуміння світу, і кожен індивід може знаходитися в різних світах залежно від контексту та ситуації: «Людина може бути нечутливою чи байдужою до релігії. Однак людина, цілком позбавлена здорового глузду, не виживе» [1, с. 142].

Здоровий глузд характеризується тим, що світ довкола нас сприймається таким, яким він є, без спроби додатково інтерпретувати його. Буденний світ, підкреслює К. Гірц, є центром нашої діяльності і мотивується нашими потребами і бажаннями, щоб пристосуватися до нього або змінити його. На відміну від

релігії, яка базується на одкровенні, і науки, яка базується на методі, здоровий глузд не має жодного фундаменту, окрім самого життя, яке виступає його єдиним авторитетом. Це означає, що здоровий глузд відображає реальний світ, а не ідеологію чи моральні переконання.

Здоровий глузд є символічною системою, яка є найменш організованою та систематизованою серед інших культурних систем. Людина освоює цю систему найпершою у своєму житті, як продукт безпосереднього досвіду. Здоровий глузд ґрунтується на постійних припущеннях, які завжди видаються самоочевидними. Він має тотальний та догматичний характер, а також є амбіційним та всеохоплюючим. На думку К. Гірца, основна мета здорового глузду - прокласти шлях від ілюзії до істини, до реального життя таким, як воно є. Здоровий глузд допомагає людині ефективно вирішувати поточні завдання та проблеми. У контексті нестачі здорового глузду, важливо розуміти, що це не означає розумової відсталості, а нездатність зрозуміти символічні значення та застосувати їх на практиці, що може призводити до неспроможності долати повсякденні завдання та проблеми життя, підкреслює антрополог.

Ідеологія як культурно-символічна система, що організовує та пояснює людині життя, відрізняється своєю простотою та чіткістю. Вона намагається «зображуватися» чіткими лініями у чорно-білих кольорах, що допомагає легко зрозуміти та запам'ятати ідеологічні символи. Для досягнення цього ефекту часто використовують гіперболу і шарж, що дають можливість переходити від конкретного до загального.

Однією з сильних сторін ідеології є її здатність осягати, означати та повідомляти соціальні реальності через метафору та метонімію. Ці символи уможливають передачу складнішого смислу, ніж передбачає буквальне розуміння, тому що вони поєднують у собі не лише фізичні або конкретні характеристики, але й емоційні та соціальні асоціації. Це дає змогу ідеології впливати на масову свідомість та формувати певні соціальні уявлення та цінності.

Однією із ключових ідей антропології К. Гірца є поняття

«метафора». Він вважає, що метафори не лише є важливим інструментом мови, але й відіграють істотну роль у формуванні нашого сприйняття світу та соціальної реальності. Антрополог стверджує, що наші уявлення про світ та соціальну реальність формуються не тільки на основі логічних та раціональних аргументів, але також на основі метафоричних образів, які ми використовуємо, щоб описати світ.

Ідеологічна символізація та наукова символізація мають різні способи формування значень. Наукова символізація формує значення шляхом логічного умовиводу, який розширює загальну концептуальну мережу значень. Окремі поняття приєднуються до цієї мережі, розширюючи її межі. У свою чергу, ідеологічна символізація формує значення шляхом метафоричного та метонімічного зсуву, що дозволяє передавати складніші смисли. Останній підхід може бути спрощеним, чітким і легко зрозумілим, але він обмежує розуміння ідей та концепцій. Таким чином, хоча обидва підходи мають свої переваги, наукова символізація дає змогу більш точно розуміти та пояснювати складні поняття та концепції.

К. Гірц виділяє мистецтво як останню символічну систему, яка відрізняється від раніше згаданих ідеологічної та наукової символізації. У мистецтві символи передаються через переживання, тому їхнє емоційне відтінення важливе для розуміння твору. Автор мистецького твору виражає не реальність, а свої почуття, які її викликають. Твір є кінцевою точкою вираження автора та початковою точкою сприйняття для реципієнта, який у сприйнятті стає співавтором, що відтворює почуття автора твору. Сенс мистецтва полягає не в тому, що воно відкриває щось нове, досі невідоме, а в тому, що відтворені почуття автора дають змогу сприймати світ, речі, події тощо в новому, незвичному світлі, спонукаючи до їх переосмислення і збагачуючи досвід кожного індивіда.

К. Гірц висловлює свою критику щодо уявлення про мистецтво як автономну діяльність, яка задовольняє свої власні потреби. Він наголошував на тому, що символи мистецтва, як і символи інших культурних систем, мають соціальне походження

і відображають певні ідеї, цінності та вірування суспільства. Ці символи є для людини джерелом інформації про навколишній світ, яке допомагає організувати та впорядковувати людський досвід. Таким чином, мистецтво не є автономним, воно виступає складовою частиною культурного контексту, який впливає на сприйняття та розуміння мистецьких символів.

К. Гірц вважає, що мистецькі твори є об'єктивізацією значень, що охоплюють красу, справедливість, мудрість та інші аспекти людського досвіду. Він стверджує, що мистецтво задовольняє певні потреби людини, оскільки символи мистецтва мають соціальне походження і виконують соціальну функцію розуміння та впорядкування індивідуального досвіду.

Підхід К. Гірца до проблеми символу базується на його концепції так званого щільного опису. Щільний опис передбачає надання детального опису культурній практиці або переконанням, включаючи їх соціальний і культурний контекст, щоб зрозуміти їх значення. Антрополог стверджує, що цей підхід необхідний, оскільки символи вбудовані в складні культурні системи, які неможливо зрозуміти, просто аналізуючи лише самі символи.

Інший аспект проблеми символу полягає в тому, що символи часто використовуються для посилення динаміки влади в культурі. Наприклад, символи можуть використовуватися для посилення гендерних ролей, соціальних ієрархій або політичних ідеологій. Коли символи використовуються таким чином, вони можуть стати засобом пригнічення та виключення.

Разом з цим, важливим аспектом антропології К. Гірца є проблема суб'єктивного досвіду, з якою пов'язана його концепція культурної перекладності. Антрополог стверджує, що для того, щоб зрозуміти іншу культуру, необхідно перекласти її на свою власну мову та враховувати контекст, користуючись своїм досвідом та знаннями.

К. Гірц стверджує, що ми не можемо зрозуміти сенсу досвіду, не маючи уявлення про контекст, в якому він відбувається. Тому він активно досліджував культурні практики та символічні системи, які визначають наш досвід та сприйняття світу.

Суб'єктивний досвід також відіграє ключову роль у концепції

К. Гірца про владу та політику. Він вважає, що влада не пов'язана лише з економічними, політичними та соціальними відносинами, але також залежить від того, як люди сприймають та інтерпретують свої власні життєві умови. Антрополог підкреслює, що влада може бути підтримана лише завдяки тому, що люди її визнають та підтримують.

Отже, дослідження символу в антропології є важливим і актуальним напрямком, який дозволяє отримати глибше розуміння культурних систем та їх функціонування. Підхід К. Гірца дає можливість вивчити символ у багатьох його аспектах, що дозволяє зрозуміти його значення та роль у культурі.

Список використаних джерел

1. Гірц К. Інтерпретація культур: вибрані есе. К.: Дух і літера, 2001. 542 с.